

משבר הקורונה כהזדמנות לתיקון חברתי

כרמית פדן

שמונה חודשים לאחר התפרצות המגפה, ולאחר החלת שני סגרים שנועדו להשיג מטרה זהה – “שיטוח עקומת הנדבקים” – ברור כי הסיבות המכשילות את ישראל במאבקה בנגיף אינן טמונות רק במשאביה המוגבלים של מערכת הבריאות, ביחס החוב/תוצר של המדינה, במעמדן של רשויות החוק והמשפט בישראל או בשיקולים קואליציוניים צרים שנועדו להבטיח את שרידות הממשלה. קושי מרכזי של ישראל להתמודד עם התפשטות נגיף הקורונה הינו דווקא היעדרם של משאבים חברתיים הניכרים גם בערבות ההדדית בין חלקי החברה השונים. מגפת הקורונה והמשבר שהתחולל על רקע זה הציבו מראה בלתי מחמיאה בפני החברה הישראלית והם בבחינת הזדמנות לתיקון חברתי ולחשיבה מעמיקה על אודות הדרך שאולי תוכל להוביל את ישראל לגבש ממלכתיות מחודשת.

בגל הראשון, עם פרוץ מגפת הקורונה, נדמה היה כי יותר מכל זקוקה מדינת ישראל למומחים לבריאות הציבור כגורם מקצועי מייעץ לקבלת החלטות אשר לאופן שבו על ישראל לנהל את מאבקה בנגיף. עם זאת, כיום, שמונה חודשים מאז ולאחר הטלת שני סגרים שנועדו להשיג מטרה זהה – “שיטוח עקומת הנדבקים” – ברור כשמש כי הסיבות המכשילות את ישראל במאבקה בנגיף אינן טמונות רק ביכולותיה ובמשאביה של מערכת הבריאות, ביחס החוב/תוצר של המדינה, במעמדן של רשויות החוק והמשפט בישראל או בשיקולים קואליציוניים צרים שנועדו להבטיח את שרידות הממשלה: קושי מרכזי של ישראל להתמודד עם התפשטות נגיף הקורונה הינו דווקא היעדרם של משאבים חברתיים. לא ניתן להתעלם מכך שניהול המאבק במגפת קורונה מושפע גם מהמשבר הפוליטי החריף הניכר בשלוש מערכות בחירות (עד כה) ועל האופן שבו חלקים במערכת הפוליטית נשענים, מנצלים ואף מלבים את הקיטוב החברתי הקיים בחברה הישראלית. עם זאת, מאמר זה לא ידון באופן בו המשבר הפוליטי משפיע על אופן ניהול המגפה ויתמקד בקושי שמערימים על ניהול המגפה היעדרם של משאבים חברתיים בחברה הישראלית.

מהו משאב חברתי וכיצד ישראל, שחרטה על דגלה קיבוץ גלויות וערבות הדדית, חסרה אותו? מדובר במוצר, שירות, הון או נכס המגדיל את טווח הגישה של פרטים לטובין חברתיים וכלכליים ומוביל להגדלת עושרם, רווחתם וסיפוק צורכיהם. רכיב מרכזי במשאביה של חברה קשור לאופי היחסים החברתיים הקושרים בין חלקיה. אלה באים לידי ביטוי ברגש האחדות המבוסס על [שותפות](#) של ערכים, של מטרות, [אינטרסים](#) או של העדפות. במילים אחרות, מדובר בסולידריות חברתית ובמידת קיומה ועוצמתה בין קבוצות שונות באוכלוסייה.

הסוציולוג הפוליטי המנוח, פרופ' ברוך קימרלינג, תיאר את החברה הישראלית כ"חברת מאבק" – כזו המתאפיינת במאבקים בין קבוצות על עיצוב דמותה של המדינה ועל "כללי המשחק" בה, וזאת באמצעים של שליטה תרבותית (הגמוניה). על פי קימרלינג, בין השנים 48'-76' נוצר מצב שבו קבוצה אחת, שאותה הגדיר כקבוצת מעמד הביניים החילונית שהורכבה מדור ה"ותיקים", איישה את

מרבית המשרות בתחומי המנהל הציבורי, הכלכלה, מערכת הביטחון, המקצועות החופשיים, התקשורת, האמנות, המשפט, המדע והאקדמיה. כוחה ההגמוני של קבוצה זו נחלש עם חילופי השלטון ב-1977, אשר סימנו את עליית 'הליכוד' על חשבון מעמדה ההיסטורי של מפלגת 'העבודה'. עם זאת, התפתחות זו לא בישרה את שקיעתה שכן שליטת קבוצה חברתית זו במוקדי כוח רבים בחברה הישראלית נמשכה עוד שנים רבות לאחר מכן – הגם שבשני העשורים האחרונים ניכרים בקיעים במעמדה ההגמוני.

היחלשותה המפלגתית-פוליטית של הקבוצה ההגמונית מסמנת את תחילתו של תהליך משמעותי נוסף בחברה הישראלית במסגרתו הפכה קבוצה זו ברבות השנים מאמת מידה לשאר הקבוצות החברתיות לכזו הנתפסת כקבוצה נוספת, אחת מיני רבות, בין קבוצות אינטרס שונות בחברה. אלה נאבקות ביניהן על עמדות כוח והשפעה ועל משאבים חברתיים, תרבותיים וכלכליים ומשקפות בכך את תמציתו של מאבק פוליטי שאינו במשמעותו המפלגתית-מסורתית. מאבק מסוג זה העצים בשנים האחרונות והפך ממאבק אידיאולוגי-מפלגתי-פוליטי (לגיטימי) בין עמדות מתחרות, למאבק בין-מגזרי ובין-שבטי חריף על משאבים, עמדות כוח והשפעה שלכאורה מבטא מאבק פוליטי אך למעשה במקום להציג ויכוח על הדרך להשיג את הטוב המשותף – מתקבלת יותר ויותר התחושה ששורשו הינו פגיעה בקבוצה האחרת – בין אם ביטול הפגנות למשתייכים למגזר השמאל החילוני, ביטול תפילות ולימוד גמרא למגזר הדתי-חרדי או ביטול חתונות בחברה הערבית וכו'.

עדות למאבק זה ניכרת, לדוגמה, בשני נאומים (שנישאו בשתי נקודות זמן שונות) והציבו, כל אחד בסגנונו הייחודי, תמונת מראה לחברה הישראלית, תוך תיאור הניכור המתפתח בין קבוצה חברתית אחת לרעותה: הרמטכ"ל לשעבר, רא"ל אמנון ליפקין-שחק, אמר ב-1996, ביום השנה לרצח ראש הממשלה יצחק רבין, כי "הקיטוב, הנהנתנות, הסקטוריאליזם, האדישות, האופורטוניזם והמניפולטיביות, ניתבו עצמם אל לב הקונסנסוס"; נשיא המדינה, ראובן ריבלין, נשא ב-7 ביוני 2015 נאום שנודע לימים כ"נאום השבטים". את נאומו מיסגר הנשיא כ"אזהרה בפני החברה הישראלית על כך שהיא משנה את פניה" והתריע מפני "המציאות השבטית" הפושה בה. לדידו, מדובר בריחוק הולך וגובר בין כל אחת מהקבוצות החברתיות לבין המדינה וקיטוב בין הקבוצות לבין עצמן המסכנים את הדמוקרטיה הישראלית.

והנה כי כן, המאבק בין קבוצות חברתיות בחברה הישראלית מתנהל בעת הנוכחית כמשחק סכום אפס: משמעותה המיידית של השגת השפעה, משאב או עמדת כוח של קבוצה אחת היא בהכרח הפסד ודחיקה של הקבוצה האחרת. מנגד, גם ויתור כלשהו, ולו הקל ביותר, של אחת הקבוצות אינו קל להשגה פן ייתפס כהישג לקבוצה אחרת, ובכלל זה גם בכל האמור למגפת הקורונה: המתפללים החרדים מול המפגינים החילונים; תושבי בני ברק או מודיעין עלית מול תושבי תל אביב או גבעתיים; החברה הערבית מול החברה היהודית, ועוד.

יתר על כן, ההתפשטות הקורונה נמצאת בזיקה הדוקה להתנהגותם האישית של כל אחד ואחת מאזרחי המדינה. ההתמודדות עם התפשטות הנגיף דורשת מהפרט שינוי באורחות חיים – וזאת לא למענו בלבד כי אם גם עבור אנשים אחרים שאינו מכיר. הקושי המרכזי הוא בשינוי אורחות חיים, שהוא גם לטובת הכלל, קרי גם עבור קבוצות חברתיות אחרות, שייתכן שאינן חולקות עם הפרט מערכת ערכים משותפת, השקפה אידיאולוגית או סגנון חיים. אלא שבכך בדיוק נאמדת

סולידריות חברתית – היכולת (והרצון) להפגין ערבות הדדית (גם) עם קבוצות חברתיות שאינן תמיד מובנות, או שלא תמיד קיימת הסכמה עימן או השתייכות אליהן.

מצב החירום הנוכחי בישראל, שקיבל ממדים של משבר רב ממדי (בריאותי, כלכלי וחברתי המשולבים במשבר פוליטי מתמשך) הנגרם על רקע מגפת הקורונה, דורש מהציבור סולידריות שמשמעותה ערבות הדדית ומשמעת אישית השלובה באופן הדוק בויתור למען האחר ודאגה לו.

מגפת הקורונה מתפקדת כמעין 'מכונת רנטגן' גדולה, החושפת את החזקות והחולשות הקיימות בחברה הישראלית, במבנה החברתי, במערכת הציבורית, ברשתות הביטחון החברתיות והכלכליות שלה, ובאי-השוויון הקיים בה. במצב הדברים הנוכחי נראה כי האינטרס הציבורי-ממלכתי נדחק לקרן זווית ו"איש הישר בעיניו יעשה". ביטויים לכך ניתן לראות בדיווחים יומיים בערוצי התקשורת ובמאמרי דעה המנסים לפענח את הסיבות להתרחשותם ולהישנותם של אירועים ומוקדי התקהלויות מגוונים: באוכלוסייה הערבית מתקיימות חתונות רבות משתתפים; באוכלוסייה החרדית נמשכות תפילות במסגרות החורגות מהמגבלות; בחברה החילונית חוגגים בברים ובמסיבות ונערכות הפגנות המוניות. קבוצות אלה מתעלמות מכך שחוסר היענותן להנחיות "מטילה נטל אדיר לא רק על מי שלוקח בהן חלק כי אם על החברה כולה" (רולניק, דה-מרקר, 18.9) עד כי נראה כי המאבק המתנהל על עמדות כוח והשפעה ועל משאבים חברתיים, תרבותיים וכלכליים מוביל את ישראל למצב אותו יש המגדירים כ"דרוויניזם חברתי" (גלילי, YNET, 22.9).

לסיכום, התגברות התחלואה בקורונה עלולה להמשיך ולהתגבר לא רק בגלל אי ספיקה של בתי חולים וקריסתה של מערכת הבריאות כי אם עקב היעדרה של סולידריות חברתית – בין שהיא ביטוי למאבקים בין קבוצות חברתיות על עמדות כוח, השפעה ומשאבים חברתיים וכלכליים ובין (יש שיטענו) שהיא המשך לשרשרת היסטורית של עוולות חברתיות מימים ימימה. זהו מצב שבו כל שבת עושה דין לעצמו. התבוססות במאבק פנימי בין-מגזרי או בין-שבטי של הקבוצות זו בזו ימשיך מעגל נפסד של פגיעה במשאביה החברתיים המדלדלים של ישראל, יעמיק את הפערים, יחליש את חוסנה הלאומי של ישראל ולכן יערער את יכולתה לצלוח אתגרים. כל זאת, החל בהיבט הבריאותי וכלה בהיבט הכלכלי, כפי שניכר באופן ההתמודדות והניהול של קברניטי ישראל את המגפה הנוכחית.

כדי לבנות בישראל חברה בריאה ומשגשגת, היכולה ונכונה להתמודד עם איומים מגוונים יש לכוון בה עיקרון מארגן חברתי חדש, טוב חברתי משותף שעימו יוכלו להזדהות כל חלקי החברה הישראלית. קשה יהיה למצוא עיקרון מארגן חברתי משותף בטווח הקצר אך ייתכן שדווקא התגייסות של החברה בישראל, על כל חלקיה ומגזריה, למען השגתו של עיקרון זה מתוך ויתור ובחירה ולא מתוך כפייה היא שתסלול את הדרך לגיבוש ממלכתיות מחודשת.